

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ КАНАДИ

THEORY AND PRACTICE OF APPLICATION OF BEYOND A REASONABLE DOUBT STANDARD OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF CANADA

Степаненко А.С.,
к.ю.н., старший викладач
кафедри кримінального процесу

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню теорії та практики застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» судами в кримінальному провадженні Канади. У статті здійснено аналіз судових рішень Верховного Суду Канади й апеляційних судів окремих провінцій і виокремлено основні підходи до визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом».

Ключові слова: стандарт доказування, поза розумним сумнівом, розумний сумнів, тягар доказування, суд присяжних, Канада.

Статья посвящена исследованию теории и практике применения стандарта доказывания «вне разумного сомнения» судами в уголовном производстве Канады. В статье осуществлен анализ судебных решений Верховного Суда Канады и апелляционных судов отдельных провинций и выделены основные подходы к определению стандарта доказывания «вне разумного сомнения».

Ключевые слова: стандарт доказывания, вне разумного сомнения, разумное сомнение, бремя доказывания, суд присяжных, Канада.

The article is devoted to the study of the theory and practice of applying the standard of proof “beyond reasonable doubt” by the courts within criminal proceedings in Canada. The article analyzes the judicial decisions of the Supreme Court of Canada and the appellate courts of some provinces and identifies the main approaches to the definition of a standard of proof “beyond reasonable doubt”. The author also examines briefly relevant decisions of the U. S. Supreme Court and the UK House of Lords that discuss the reasonable doubt standard.

It is stated that in defying the concept of the “proof beyond a reasonable doubt” the Supreme Court of Canada addressed two issues: what consists of aforesaid concept and what ideas or interpretations should be omitted, and whether the judge should instruct juries of this concept. The Supreme Court of Canada in its analysis makes a conclusion that firstly such clarifications shall be made by the judge in every criminal case involving juries, which is also backed by the practice of the Appellate courts of certain provinces.

In resolving the interpretation of the reasonable doubt the Canadian judicial authorities has developed key features of the beyond a reasonable doubt standard such as: relation between reasonable doubt and the burden of proof that lies on the prosecution; a reasonable doubt is not a doubt based upon sympathy or prejudice and should be based on reason and common sense; reasonable doubt could logically arise from the examination of evidence or lack of it; it does not involve proof to an absolute certainty; it is not proof beyond any doubt nor is it an imaginary or frivolous doubt.

Key words: standard of proof, beyond reasonable doubt, reasonable doubt, burden of proof, jury trial, Canada.

Незважаючи на відсутність законодавчого закріплення визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом», вітчизняні судові установи активно застосовують вказаний стандарт під час винесення рішень. Застосовуючи дану конструкцію, суди, здебільшого, лише роблять посилання на ст. 62 Конституції України та ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) щодо необхідності доведення вини особи стороною обвинувачення поза розумним сумнівом і жодним чином не роз’яснюють зміст даного положення [1–4]. Звісно, така ситуація передбачувана з огляду на відсутність офіційного роз’яснення та жодних посилань у тексті КПК України. Водночас в окремих рішеннях вітчизняних судів є визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом», які в абсолютній більшості випадків є визначенням Європейського суду із прав людини (далі – ЄСПЛ), що був використаний ним у справі *Коробов проти України* [5, с. 65], [6–9] та низки інших рішень [10–13]. Водночас аналіз окремих судових рішень свідчить про застосування цього високого стандарту доказування судом для вирішення питання щодо розгляду клопотання про призначення експертизи [14], під час розгляду питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою [15], у розгляді заяви про відвід прокурору [16], у розгляді слідчим суддею скарги на постанову прокурора про закриття кримінального провадження [17] та в розгляді клопотання про проведення допиту свідка слідчим суддею [18]. Приведений огляд вітчизняних судових рішень свідчить про обмеженість і в деяких випадках хибність застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» українськими судами.

Отже, існує необхідність у дослідженні національного досвіду застосування судами іноземних держав стандарту

доказування «поза розумним сумнівом». У межах вивчення національного законодавства та практики застосування національними судами держав англо-американської (загальної) системи права [19; 20] стандарту доказування «поза розумним сумнівом» автор фокусується на послідовному аналізі досвіду Канади.

Питання розуміння та надання визначення розумного сумніву як складника стандарту доказування «поза розумним сумнівом» було предметом ґрунтовного аналізу Верховного Суду Канади (далі – ВС Канади) у справі *Regina v. Lifchus*, де він послідовно відповідає на низку таких питань:

1) чи повинен суддя надавати пояснення виразу «розумний сумнів» присяжним?

2) якщо так, то яким чином цю концепцію необхідно пояснити присяжним, а саме:

а) чого слід уникати?

б) що має міститися у визначенні?

Перед тим як відповісти на перше питання, ВС Канади підкреслив той нерозривний зв’язок, що поєднує тягар доведення вини обвинуваченого поза розумним сумнівом, який лежить на Короні (тобто, стороні обвинувачення), із презумпцією невинуватості. Також зазначається необхідність забезпечення справедливого, чесного судового розгляду, що розглядається як ціль кримінального правосуддя, та досягнення якої неможливо без розуміння присяжними фундаментально важливої концепції стандарту доказування, якого має досягти Корона для того, щоб було винесено обвинувальний вирок. Отже, у разі відсутності розуміння й усвідомлення значущості серед присяжних стандарту доведення в кримінальних справах, та розуміння того, що такий стандарт є вищим, вибагливішим, ніж той, що застосовується в цивільних справах і є звичайним

балансом ймовірностей, але таким, що не вимагає абсолютної достовірності (впевненості), неможливо досягти справедливого, чесного судового розгляду [21, с. 13–14]. Фактично на останньому можна було б зупинитися та вважати питання закритим, якби не ґрунтовний аналіз судової практики рішень Канадських судів і подальше обґрунтування необхідності надання визначення концепції «розумного сумніву».

Під час свого дослідження ВС Канади аналізує останні (на 1997 р.) рішення Канадських судів. Так, ВС Канади цитує рішення Апеляційного суду Британської Колумбії в справі *R. v. Tyhurst*, в якій останній зазначив: «Хоча виглядає привабливим висновок, що присяжні повинні були б розуміти значення розумного сумніву, з огляду на широке застосування цих слів, проте потрібно не забувати, що принцип розумного сумніву в кримінальному праві передбачає набагато більше, ніж звичайна людина (*lay person*) усвідомлює. Про це свідчить той факт, що присяжним завжди надають спеціальне визначення того, що розумний сумнів значить. Було б очевидно помилкою не надати присяжним таке визначення лише тому, що ці слова мають широкий вжиток» [22, с. 250].

Таку позицію підтримує й Апеляційний суд Онтаріо [23, с. 459–460]. Надалі ВС Канади робить посилання на своє попереднє рішення у справі *R. v. Brydon*, де суд зазначив, що, з огляду на важливість тягара доведення та доведеності поза розумним сумнівом, яку вони відіграють у цілісності та надійності вердикту та справедливості, чесності судового розгляду, та беручи до уваги, що: «<...> оцінка доказів у частині законодавчої вимоги щодо тягара доведення в кримінальній справі може становити великі труднощі, особливо для присяжних зі складу звичайних людей (*jury of lay people*), які стикаються з таким завданням вперше, і, можливо, єдиний раз в їхньому житті, інструкції суду повинні бути обережними, ясними та точними (*must be careful, lucid and scrupulously sound*)» [21, с. 21; 24, с. 18].

Отже, ВС Канади робить висновок, що «фраза «поза розумним сумнівом» складається зі слів, які часто вживаються в повсякденній мові. Проте ці слова мають особливе значення у сфері права. Таке спеціальне значення слів «розумний сумнів» може неточно відповідати значенню, якого зазвичай їм надають. У кримінальному процесі, де на кону стоїть свобода людини, фундаментального значення набуває питання розуміння присяжними природи тягара доведення, застосування якого вимагає від них закон. Пояснення значення доведеності поза розумним сумнівом є істотним елементом інструкцій, які мають бути надані присяжним. Необхідність надання такого визначення можна легко вивести з тієї частоти, з якою присяжні звертаються до судів стосовно надання пояснень щодо цього терміна. Отже, надання судом пояснення цієї фрази є принципово важливим» [21, с. 22].

Позитивно відповівши на перше питання, ВС Канади мусив надати відповідь на наступне питання, яким чином вираз «розумний сумнів» має бути пояснений присяжним і, передусім, чого варто уникати. ВС Канади критикує позицію пояснення концепції за допомогою аналогії з «найбільш важливими рішеннями в повсякденному житті». Так ВС Канади зазначає: «Зазвичай навіть найважливіші рішення в житті ґрунтуються на ретельно прорахованих ризиках. Такі розрахунки базуються на припущенні, що певні події, ймовірно, відбуваються або, що певні події мають місце. Прохання присяжних застосовувати такий підхід щодо стандарту доказування в кримінальних справах спричиняє ризик значного зниження стандарту, який покладений на сторону обвинувачення» [21, с. 24].

ВС Канади також відхиляє асоціацію доведеності поза розумним сумнівом із моральною достовірністю (впевненістю) (*moral certainty*). Обґрунтовуючи це не тільки застарілістю (посилаючись водночас на рішення Верхов-

ного Суду Сполучених Штатів Америки (далі – США) у справі *Victor v. Nebraska*), але й великим ступенем непередбачуваності з огляду на те, що різні присяжні мають різні уявлення про те, що є моральною достовірністю, чи коли вони морально впевнені в існуванні окремого факту [21, с. 25].

Також ВС Канади негативно оцінює спроби надання інших характеристик слову «сумнів», окрім «розумний». Тобто такі поєднання, як «нав'язливий» (*“haunting”*), «істотний» (*“substantial”*) чи «серйозний» (*“serious”*) сумнів, можуть лише ввести в оману присяжних, через що вони можуть, умовно кажучи, завищити або занижити стандарт доказування [21, с. 26]. Як приклад можна навести справу *R. v. Bergeron*, що була на розгляді Апеляційного суду Квебеку, в якій суддею суду першої інстанції було наведено визначення «розумного сумніву», як «сумніву такої серйозності, що не дає змоги їсти чи спати» [25, с. 576].

На цьому ВС Канади зупиняється та переходить до відповіді на другу частину питання, а саме – що має міститися у визначенні. Спершу ВС Канади вказує на нерозривний зв'язок тягара доведення та презумпції невинуватості, використовуючи аналогію з алегоричним висловлюванням Лорда Денінга в справі *Woolmington v. DPP*: «[Якщо] презумпція невинуватості є золотим ниттям, то доведеність поза розумним сумнівом є срібною ниттям, де обидві є нерозривними та вплетені в тканину кримінального права», та використовуючи інші художні порівняння [21, с. 27].

Наступним кроком ВС Канади переходить до розгляду дефініції «розумного сумніву» як «сумніву, щодо якого можна надати аргумент, пояснення (*reason*), якщо він логічно пов'язаний із доказами», що була надана ВС Канади в його попередньому рішенні в справі *R. v. Brydon* [24, с. 525]. Попри зауваження щодо неможливості артикуляції певних сумнівів, ВС Канади дотримується позиції, що присяжні достатньо розумні, щоб бути здатними пояснити причини свого сумніву собі чи іншим присяжним [21, с. 28; 24, с. 525], проте водночас погоджується, що можливе існування таких сумнівів, які, якщо не зовсім здатні до артикуляції, то важко їй піддаються. Як приклад ВС Канади наводить ситуацію з поведінкою певних свідків, яка викликає в присяжного сумніви в достовірності їхніх показань, де виразити конкретно, що саме в поведінці свідка викликає такі сумніви, присяжний не може. З огляду на такі застереження, ВС Канади пропонує, що буде достатньо вказівки на те, що «розумний сумнів» є таким сумнівом, що базується на причині, розумі (*reason*) та здоровому глузді, який логічно пов'язаний із доказами чи їх відсутністю [21, с. 30].

Водночас ВС Канади підкреслює необхідність надання інструкцій присяжним, які б містили такі вказівки:

- неприпустимість ґрунтування розумного сумніву на симпатії чи упередженні [21, с. 30];
- розумний сумнів не має бути уявним чи фривольним [21, с. 30];

Корона (сторона обвинувачення) не повинна довести свою позицію (обвинувачення) до рівня абсолютної достовірності (впевненості), оскільки такого високого стандарту рідко вдається досягти [21, с. 31];

- застосування саме кримінального стандарту доказування «поза розумним сумнівом», на відміну від цивільного стандарту доказування «балансу ймовірностей» і неможливості визнання особи винною лише на підставі доведеності вини особи до рівня ймовірності [21, с. 32];

– присяжні повинні бути переконаними (*sure, certain*) у вині обвинуваченого, але таку вказівку можна робити лише після того, як суд надасть відповідні інструкції щодо визначення фрази «поза розумним сумнівом» (на відміну від усталеної в Сполученому Королівстві практики) [21, с. 33–34];

- надання попередніх (на початку судового розгляду) інструкцій щодо розуміння базових, вихідних принципів,

серед яких має бути вказівка на презумпцію невинуватості та тягар доведення поза розумним сумнівом, який покладається на Корону (сторону обвинувачення) [21, с. 35].

Наприкінці свого аналізу ВС Канади надає перелік вказівок, які мають бути надані під час визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» [21, с. 36], і тих вказівок, яких потрібно уникати [21, с. 37]; та наводить такі інструкції щодо його визначення: «Підсудний вступає в справу таким, що презюмується невинним. Ця презумпція невинуватості залишається в дії доки Корона (сторона обвинувачення) не надасть вам [присяжним] таких доказів, які переконують вас у винуватості підсудного поза розумним сумнівом».

Що значить фраза «поза розумним сумнівом»?

Термін «поза розумним сумнівом» використовується протягом тривалого часу і є частиною нашої історії та традицій [відправлення] правосуддя. Він є настільки закоренілим, що деякі вважають, що він не потребує жодних пояснень, однак дещо має бути сказаним стосовно його значення.

Розумний сумнів не є уявним чи фривольним сумнівом. Він не повинен ґрунтуватися на симпатії чи упередженні. Він повинен ґрунтуватися на причині, розумі (*reason*) та здоровому глузді, що логічно випливає з [дослідження] доказів чи їх відсутності.

Навіть якщо ви вважаєте, що підсудний ймовірно (*probably*) винен чи його вина є правдоподібною (*likely*), то цього недостатньо. За таких обставин ви повинні надати перевагу сумніву на користь підсудного та визнати його невинним, бо Корона (сторона обвинувачення) не змогла переконати вас [присяжних] у вині підсудного поза розумним сумнівом.

З іншого боку, ви повинні пам'ятати, що практично неможливо що-небудь довести до [рівня] абсолютної достовірності (переконаності) і Корона (сторона обвинувачення) не повинна цього робити. Такий стандарт доказування є невідомим (*impossibly high*).

Одним словом, якщо ґрунтуючись на доказах, наданих перед судом, ви переконанні (*sure*), що підсудний скоїв злочин [в якому його звинувачують], ви повинні визнати його винним, оскільки це свідчить про те, що ви переконанні в його вині поза розумним сумнівом» [21, с. 39].

У наданому ВС Канади визначенні практично перелічені всі значущі характеристики та поняття концепції стандарту доказування «поза розумним сумнівом», на які він вказав у переліку, наведеному вище. Водночас ВС Канади прямо вказує, що це визначення «не є магічним закляттям, яке потрібно повторювати слово в слово» і яке може бути змінене, доповнене у випадку, коли перекладається тягар доведення певних обставин, і будь-яка інструкція, що узгоджується з вираженими раніше принципами й уникає зазначених асоціацій, вважається ВС Канади задовільною інструкцією [21, с. 40].

Варто зазначити, що ВС Канади, на відміну від Верховного Суду США чи Палати лордів Сполученого Королівства, не обмежується лише національною практикою й використовує під час аналізу рішення останніх, де, окрім знакового рішення в справі *Woolmington v. DPP* [26], ВС Канади аналізує позицію Верховного Суду США в справі *Victor v. Nebraska* [27] щодо вживання терміна «моральна достовірність» [21, с. 25] та окрему думку судді Гінсбург щодо необхідності надання судом інструкцій із визначенням концепції доведеності поза розумним сумнівом присяжним і схвалені нею модельні інструкції, запропоновані Федеральним судовим центром США [21, с. 17].

Пізніше ВС Канади своїм рішенням у справі *R. v. Starr* зазначить, що інструкція повинна бути доповнена вказівкою на те, що доведеність поза розумним сумнівом, умовно кажучи, перебуває між абсолютної достовірністю (впевненістю), з одного боку, та балансом імовірностей, з другого [28, с. 242]. Доведеність поза розумним сумнівом перебуває лише на один ступень (*notch*) нижче рівня абсолютної достовірності, найвищого рівня, якого лише може досягти людина [28, с. 96].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирок Московського районного суду м. Харкова від 7 травня 2013 р. (Справа № 643/743/13-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31055631>.
2. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 30 травня 2014 р. (Справа № 191/4204/13-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39059462>.
3. Вирок Балаклівського районного суду м. Севастополя від 4 жовтня 2012 р. (Справа № 1–354/2011) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26296027>.
4. Вирок Києво-Святошинського районного суду м. Києва від 16 червня 2016 р. (Справа № 369/4594/14-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58378973>.
5. Справа «Коробов проти України» (Заява № 39598/03) : рішення Європейського суду із прав людини від 21 липня 2011 р. // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/974_790.
6. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 31 жовтня 2013 р. (Справа № 761/15809/13-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34516991>.
7. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 17 лютого 2012 р. (Справа № 1–1171/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21878360>.
8. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 жовтня 2012 р. (Справа № 2610/3466/2012) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27341814>.
9. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 30 вересня 2013 р. (Справа № 761/14977/13-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34231104>.
10. *Ireland v. United Kingdom, Judgement of 18 January 1978, Application № 25* // European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57506>.
11. Вирок Приморського районного суду міста Одеси від 28 грудня 2015 р. (Справа № 522/14195/15-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54720617>.
12. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 1 грудня 2015 р. (Справа № 753/20799/15-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53984212>.
13. Вирок Дніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 6 квітня 2016 р. (Справа № 209/5128/15-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56988801>.
14. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 13 серпня 2015 р. (Справа № 755/27789/14-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48516784>.
15. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 14 червня 2016 р. (Справа № 344/3789/16-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58288709>.
16. Ухвала Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 18 липня 2016 р. (Справа № 125/1326/15-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58989723>.
17. Ухвала Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 19 листопада 2014 р. (Справа № 559/3402/14-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44948658>.
18. Ухвала слідчого судді Красноградського районного суду Харківської області від 21 вересня 2016 р. (Справа № 626/1634/16-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61472968>.

19. Степаненко А.С. Основні вектори розвитку та становлення стандарту доказування «поза розумним сумнівом», / А. С. Степаненко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – № 38. – Том 2. – С. 129–132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.38/part_2/34.pdf.

20. Степаненко А.С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» / А.С. Степаненко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – С. 225–227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/6_2014/63.pdf.

21. R. v. Lifchus, [1997] 3 SCR 320, 1997 CanLII 319 (SCC) // The Canadian Legal Information Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://canlii.ca/t/1fqzt>.

22. R. v. Tuhurst (1992), 79 C.C.C. (3d) 238.

23. R. v. Jenkins (1996), 1996 CanLII 2065 (ON CA), 107 C.C.C. (3d) 440 // The Canadian Legal Information Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://canlii.ca/t/6jdk>.

24. R. v. Brydon, [1995] 4 SCR 253, 1995 CanLII 48 (SCC), The Canadian Legal Information Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://canlii.ca/t/1frgk>.

25. R. v. Bergeron (1996), 1996 CanLII 5695 (QC CA), 109 C.C.C. (3d) 571 (Que. C.A.) // The Canadian Legal Information Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://canlii.ca/t/1ngc1>.

26. Woolmington v. DPP [1935] AC 462 // British and Irish Legal Information Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1935/1.html>.

27. Victor v. Nebraska 511 U.S. 1 (1994) // Casetext [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://casetext.com/case/victor-v-nebraska>.

28. R. v. Starr, [2000] 2 S.C.R. 144 // The Canadian Legal Information Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://canlii.ca/t/525l>.